

Зоран Ранковић

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет
Међународни центар за православне студије, Ниш – Србија
e-mail: zrankovic@bfspc.bg.ac.rs

ПОСЛАНИЦА ГРИГОРИЈА ПАЛАМЕ ЦАРИЦИ АНИ ПАЛЕОЛОГ О ЈЕРЕСИ АКИНДИНОВОЈ У СРПСКОСЛОВЕНСКОЈ ПИСМЕНОСТИ

Апстракт: У раду ће се, користећи се историјско-текстолошком методом, разматрати три сачувана српскословенска преписа Посланице Григорија Паламе царици Ани Палеолог, која садржи изложење Акиндинове јереси. Циљ ове анализе је да укаже на особености језика преписа и текстолошке разлике међу њима, као и на историјско-богословске околности настанка наведенога текста. У прилогу, аутор доставља српскословенски препис Посланице Ани Палеолог.

Кључне речи: српскословенски језик, текстологија, исихазам, Григорије Палама, Ана Палеолог, Акиндин.

Сваки средњовековни рукопис је на изврстан начин уникат и зато од непроцењиве важности. У њему се често налазе подаци, непосредно или посредно, значајни за целокупну духовно-културну прошлост једнога народа. Својом садржином, он често одражава актуелне историјске тренутке, духовна врећа и перцепирања културних достигнућа. Један од духовних покрета који је оставио дубоки и значајан траг у српском средњовековном писаном наслеђу јесте исихазам или паламизам, како се он још назива по свом главном идејном носиоцу – солунском архиепископу Светом Григорију Палами.

Позновизантијски исихазам, који је избио у први план духовног превирања у позној Византији, и брзо се проширио на Цркву ареала Slavia Orthodoxa, многолика је и вишеструка појава. Снажни духовни ток позновизантијског исихазма сабравши, као у фокусу, многе суштинске црте претходне православне духовности¹, изнедрио је неколико богослова и црквених писаца (Теолит Филаделфијски, Григорије Синаит, Никола Кавасила).² При свему томе, централну личност ове многообразне духовне појаве представља личност и поглед на живот и свет Светог Григорија Паламе. Богословље Светог Григорија Паламе, вреди овде истаћи, не треба посматрати само у оквирима „паламизма“, јер оно представља израз саборног веросазнања Цркве. Верност духу светоотачког Предања прожима сву делатност овога светитеља. Таква верност опредељена је, пре свега, тиме што је Свети Григорије кроз свој живот, од саме младости, стремио да следи вишим идеалима православног подвижништва.

1 Литература о исихазму и исихастичком писаном наслеђу са више од 10000 насловних јединица на 20 древних и савремених језика: Хоруџиј 2004.

2 Алексије епископ 1999.

Рођен је 1296. године у Константинопољу, у породици благочестивог великодостојника са царског двора.³ До двадесете године живота бавио се изучавањем основних световних студија – тривиум и квадривиум – које су му омогућиле упознавање с Аристотеловом философијом. После одбијања да настави даље школовање и изучавање Платоново философије, он је у пратњи своја два старија брата напустио престоницу и отишао на Свету гору. У том духовном и интелектуалном центру Палама је проживео двадесет година. На самом почетку светогорског живота, он се препустио духовном руковођењу старца Никодима. Касније је постао игуман општежитејног манастира Есфигмена, али ту дужност напушта после три године, јер је желео да се подвизава на једној гори у близини Велике Лавре Атанасија Атонског. Палама је на тај начин задобило лично искуство монашког живота у свим његовим видовима. За архиепископа солунског изабран је и хиротонисан 1347. године. Упокојио се у граду у коме је и био светитељ – у Солуну – 1359. године.

Када се у Цркви у једном тренутку појавила нова јерес, коју су представљали Варлаам Калабријски, Акиндин и други, заштита православне вере била је поверена Палами. Овде треба скренути пажњу на то да је Палама ступио у богословску борбу не по сопственој иницијативи, већ извршавајући црквено послушање. А како су аскетика и догматика у православној традицији неодељиве једна од друге, тако је строгом подвижничком животу Светитеља следовала и његова догматска „акрибија“.⁴

Потреба да се писаном речју одбрани православно поимање духовног живота одредила је у многама и литерарну делатност Григорија Паламе. Основни део његовог литерарног наслеђа⁵ чине *богословско-полемички* списи, међу којима су најсјајније „Тријаде“. Други део литерарног наслеђа Паламе чине *аскетски* списи, изражени кроз житијни и молитвени жанр. На крају, трећи део његовог литерарног наслеђа чине *омилије*, у којима су се, као и у аскетским списима, огледали многи погледи на живот и свет овога светитеља. Лишене полемичке заострености и написане живим, јасним језиком, ове омилије прожете су бригом архипастира за спасење Богом му поверене пастве, тако да је њихов садржај дубоко сотириолошки.⁶

Међу словенским православним народима, исихазам 14. века најпре се пројавио у Бугарској 1331. године, у Парорији. Представници пароријског исихастичког круга окупљеног око Григорија Синаита дошли су у Србију после измирења Српске и Цариградске цркве и нашли су уточиште у моравској Србији, која им је пружала најбоље услове за духовни живот и рад. У ово време манастир Хиландар је имао развијену књижевну оригиналну и преводилачку делатност, у њему су преведени и писци као што су били Псеудо-Дионисије, Григорије Синаит и Григорије Палама. Преводи како ових, тако и других исихастичких писаца, утицали су на свеколику српску културу 14. и потоњих векова.⁷

У овоме раду усмерићу пажњу на рецепцију у српскословенској писаној традицији кратког Паламиног полемичког састава који садржи изложење о јереси

Акиндиновој и објашњење разлаза између исихаста и варламита. Реч је о *Посланици царици Ани Палеолог* (Савојској), удовици цара Андроника III и мајци малолетног цара Јована V. Указују на сачуване српскословенске преписе, дати кратке напомене о језику и извршители њихову текстолошко-литерарну анализу.

Ана Палеолог (1306 – око 1365) била је савојска грофица и друга супруга византијског цара Андроника III Палеолога, који је у престоници председавао црквеним сабором који је требало да разреши сукоб између исихаста и њихових противника. Захваљујући наклоности Јована Кантакузина, исихасти су однели победу на два сабора која су била закључена до јула 1341. године. Цар Андроник III је преминуо пред зору 15. јуна 1341. године у својој четрдесет петој години живота, а царица Ана је остала удовица са двојицом малолетних синова, престолонаследником Јованом, који је имао девет, и млађим сином Михаилом, који је имао четири године. У периоду после супругове смрти, од 1341. до 1347, била је један од регената који су владали у корист њеног малолетног сина Јована V Палеолога. Период овог намесништва поклопио се са катастрофалним грађанским ратом који су регенти морали да воде против претендента Јована Кантакузина.⁸ После победе Јована VI Кантакузина, Ана је 1351. упућена у Солун где је остала све до своје смрти управљајући градом као својим поседом.

Ана Палеолог се, тражећи решење за црквене спорове који су се разбуктали током последње фазе грађанског рата, обраћала за мишљење разним интересентима, међу којима су били Никифор Григора, Давид Дисипат и Григорије Палама. Да је царица тражила мишљење и од Григорија Паламе види се из његових речи у другом ставу *Посланице*: „А пошто је Твоја Богом подстакнута ревност помешана са трезвеноумљем, најцарскијом од свих врлина, добро чиниш што иштеш да укратко, и што је могуће јасније, сазнаш како о пребожанској светлости умујемо и говоримо ми, а како наши противници.“⁹ Показујући велику дипломатску вештину, на почетку *Посланице* Григорије Палама подсећа на цара Андроника III и на његово старање за одбрану праве и истините вере – он је председавао антиварлаамитским сабором из 1341. године, а потом хвали и царицу Ану због њене одлуке да настави мужевљево дело, и, како Палама пише, „молимо се да успеш да то своје дело доведеш до свршетка и да, пошто он више није са нама, коначно разагнаш оне који су се опет побунили против благочастиве вере, како би се показало да си равна њему по ревности за Бога, као и по сваком другом добру“.¹⁰ Следи кратко (вкратцџ) излагање о суштини и божанском сијању, о вишем и нижем, о створеном и нествореном, а што је било довољно да на прави начин представи Паламино учење. *Посланица* је написана највероватније почетком 1346. године.¹¹

Српскословенски преписи *Посланице* грчком царици о јереси Акиндиновој налазе се у три српска средњовековна рукописна зборника.¹² То су:

Универзитетска библиотека у Београду – Ђоровић Рс 28 (у даљем тексту: ЂОР 28) – Синтагма Матије Властара и слова Григорија Паламе¹³, кодекс је исписао писар Јов крајем XIV века;¹⁴ наведена посланица исписана је на л. 321v–322v.

8 Радић 1993, 112–247.

9 Палама 2014, 271–272.

10 Палама 2014, 371.

11 Мајендорф 2013, 32.

12 Најстарији грчки преписи писма Ани Палеолог потичу из XV века: Алексије патријарх 2006, 27.

13 Познат и као Лесновски зборник; в. Scarpa 2012, 95–98.

14 Цернић 1981, 353.

3 На српском језику, о животу Паламином, као и историјским догађајима и околностима који су везани за епоху овога Светитеља и његовом богословљу, види библиографију: Ранковић 2001, 169–200; Ристић 2006.

4 Синкевич 2013, 47–71.

5 Најбољи преглед овог наслеђа дат је у студији Mayendorff 1959, 331–399; кратки преглед на српском: Мајендорф 2013, 28–33.

6 Постоји и подробнија подела литерарног наслеђа овог светитеља: богословско-полемички списи, писма (посланице), аскетски списи, омилије, литургијски списи, несачувани списи; види: Патријарх Алексије 2006, 17–26.

7 Лазан 1999; Жуњић 2103, 524–571.

**THE LETTER OF GREGORY PALAMAS TO EMPRESS ANNA PALAEOLOGUS
ABOUT HERESY OF AKINDYNOS IN CHURCH SLAVONIC LANGUAGE**

The author of this paper, using historical and textological method, considers the three preserved Church Slavonic transcripts of *The Letter* of Gregory Palamas to Empress Anna Paleologus, which contains the exposure of the heresy of Akindynos. The aim of this analysis is to stress the characteristics of the language of the transcript and textological differences between them, as well as the historical and theological circumstances of the creation of the aforementioned text. In the appendix, the author presents a copy of *The Letter* to Anna Paleologus in Church Slavonic.

Алексије, патријарх (2006): *Православна енциклопедија, Т. XIII*. Под редакцијом Патријарха Московског и свеа Руси Алексия II, Москва: Церковно-научни центар „Православна енциклопедија“.

Жунић, С. (2013): „Противлатинске и исихастичке расправе у средњовековној српској философији“. прир. М. Кнежевић, *ΟΥΣΙΑ, ΥΠΟΣΤΑΣΙΣ, ΕΝΕΡΓΕΙΑ: Аспекти мисли Григорија Паламе*, Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 524–571.

Лазић, М. (1999): *Исихазам српске књижевности*. Ниш: Просвета.

Mayendorff, J. (1959): *Introduction a l'etude de Gregoire Palamas*. Patristica Sorbonensia 3, Paris: Ed. Du Seuil.

Mošin, V. (1955): *Ćirilski rukopisi Jugoslavenske Akademije, I dio: Opis rukopisa*. Zagreb: JAZU.

Радић, Р. (1993): *Време Јована V Палеолога (1332–1391)*. Београд: Византолошки институт САНУ.

Ранковић, З. (2001): „Исихазам (библиографија)“. у: *Међународни научни симпозион 650 година саборског томоса (1351–2001): Свети Григорије Палама у историји и садашњости*. Србиње–Острог–Требиње 19 – 21. октобар 2001, Србиње: Духовна академија Светога Василија Острошког, 169–200.

Ранковић, З. (2013): „Књижевна дела св. Григорија Паламе у српскословенској рукописној традицији“. прир. М. Кнежевић, *ΟΥΣΙΑ, ΥΠΟΣΤΑΣΙΣ, ΕΝΕΡΓΕΙΑ: Аспекти мисли Григорија Паламе*, Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 501–508.

Палама, Григорије свети (2014): *Посланице*. Са грчког изворника превео С. Јакшић, Нови Сад: Беседа.

Ристић, В. (2006): *Исихазам у Србији: библиографија*. Ниш: Црквене студије.

Синкевич, Р. (2013): „Григорије Палама“. прир. М. Кнежевић, *ΟΥΣΙΑ, ΥΠΟΣΤΑΣΙΣ, ΕΝΕΡΓΕΙΑ: Аспекти мисли Григорија Паламе*, Београд: Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, 47–71.

Scarpa, M. (2012): *Gregorio Palamas Slavo. La tradizione manoscritta delle opere. Recensione dei codici*. Milano: Biblion.

Хоружиж, С. (2004): *Исихазм: аннотированная библиография*. Под общей и научной редакцией С. С. Хоружего, Москва: Издательский совет Русской православной церкви.

Цернић, Л. (1981): „О атрибуцији средњовековних српских ћирилских рукописа“. ур. Д. Богдановић, *Међународни научни скуп Текстологија средњовековних јужнословенских књижевности*, 14–16. новембра 1977, Београд: Српска академија наука и уметности, 335–424.

Штављанин-Ђорђевић, Љ., Гроздановић-Пајић, М., Цернић, Л. (1986): *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије. Том I*. Београд: Народна библиотека Србије.